

VALERI YOTOV

VBOPBAZSENIETO I SZNARJAZSENIETO

Ot blgarszkoto szrednovekovie (VII–XI. vek)

(Zograf, H. n., 2004. 218 o., 80 rajzos tábla, 105 fénykép)

Tudománytörténeti jelentőségű műnek lehet tekinteni a bolgár régész, Valeri Yotov könyvét, főleg azért, mert az Al-Duna vidékének olyan leletanyagát adta közre, amely vagy ismeretlen volt eddig a szakma előtt, vagy pedig csak, régebbi, rossz technikai minőségű közlésből ismert. Yotov könyvének természetesen a régészeti anyag feldolgozása, elemzése és rendszerezése a legfontosabb része. Mondanivalóját azonban komplexebbé tette azzal, hogy írott forrásokat (Bölcs Leó, VII. [Bíborbaiszületett] Konstantin) is használt, amelyek számos adatot tartalmaznak a fegyverzetet, a lovassági felszerelést illetően.

A dolgozat két nagy egységet alkot:

1.) a dolgozat felépítésének ismertetése és indoklása (források, módszertan, használt terminológiák meghatározása) amit az előszóban végez el, nagyon jelentős jegyzetapparátussal;

2.) a régészeti anyag feldolgozása, értelmezése, rendszerezése, összegzése. Külön részt alkotnak az elemzett anyagot ábrázoló nagyon jó minőségű rajzok. Ki kell emelni azt is, hogy a leletanyag egy részéről kiváló minőségű fotókat is közöl, 1:1 méretben, jelentősen megkönnyítve ezzel az olvasó, vagy a részletek iránt érdeklődő szakember dolgát.

A könyv fő célja a fegyverzet és a lovassági eszközök rendszerezése, ám a szerző már a dolgozat elején hangsúlyozza a terminológiák pontos használatának, illetve az osztályozás és a tipológia helyes értelmezésének fontosságát. Módszeresen megmagyarázza az általa használt terminológiákat: *fegyverfajta* (nyílcsúcs, szablya, stb.), *fegyverkategória* (azonos funkciójú, pl. közelharci, távolsági fegyverek), *fegyvertípus* (ugyanazon fegyverfajta bizonyos ismérvek alapján szétválasztott darabjai, pl. rombusz nyílcsúcs), *fegyveraltípus* (egy típus különböző változatai), *fegyvercsoport* (több típus, mint pl. lapos nyílcsú-

cso). D. Clarke lineáris, százalékos tipológiai görbéjéről szólva (melynek alapján az azonos jegyekkel rendelkező tárgyak 30 %-a csoportba, 30–50 %-a típusba, 60–100 %-a változatokba sorolható) leszögezi, hogy a tipológiai séma nyitott, ki lehet egészíteni új tárgytípusokkal, illetve azok változataival.

A bolgár szerző fő érdeme, hogy minden egyes tárgykategóriát részletelemeire bontva és elemelve, igazi „német” alapossággal, nagyon részletesen kidolgozta a rendelkezésére álló régészeti leletanyag tipológiáját.

A magyar honfoglalás szempontjából oly fontos leletanyag vizsgálatát négy fejezetbe sorolva végezte el:

I. Távolsági fegyverek: íj, nyílcsúcsok

II. Közelharci és támadó fegyverek: kard, szablya, lándzsakopja, balta, harci kalapács, buzogány

III. Védőfegyverek: pajzs, sisak, páncélzat

IV. Lovassági eszközök: nyereg, kengyel, zabla, sarkantyú.

A négy fejezetbe sorolt tárgykategóriák eddig soha nem ismert mennyiségben kerültek közlésre, illetve rendszerezésre: összesen 847 fegyvert, fegyvertartozékot és lovassági eszközt dolgozott fel.

Az I. fejezet 22 íjtartozéknak számító markolat- és végcsont, illetve 389 nyílcsúcs részletebe menő elemzését tartalmazza. Jelentős mennyiségben ismertet készenléti íjtegezek darabjainak számító függesztőket, illetve tegez-függesztőket (8 függesztőt, 12 nyíltegez-függesztőt).

A II. fejezetben tárgyalta közelharci fegyverek sokkal kisebb mennyiségben kerültek elő: egy egyélű, 5 kétélű kard, valamint a kardok szerelékéhez tartozó markolatgombok, keresztvasak révén kaphatunk betekintést a VIII–XI. századra datált kardokról. Jóval nagyobb mennyiségben maradtak ránk három

típusba sorolt kardhüvely-koptatók: a bulgáriai leletanyagból 15 példány ismert. A Kárpát-medencei késő-avar és honfoglalás kori szablyákkal, illetve szerelékeikkel szoros tipológiai és dekorációs egyezést mutató szablyák 17 darabja, valamint 36 szablyatartozék került bemutatásra (31 keresztvas, 4 függesztőfűl, 1 szablyakoptató).

A szűrőfegyverek közül a lándzsák leletanyaga mondható jelentősnek: 43 példány elemzésre került sor, két csoportba sorolva.

A balták tipológiai skálája jóval szélesebb: a 92 példány súlya alapján két csoportot alkot. Az első csoportot a 300–330 grammos, könnyű balták képezik. Elsősorban a lovasság harcolt velük, a második csoportba tartozó, 330 grammnál nehezebb példányokat főleg szerszámként használták. A könnyű baltákat formailag 6 típusba (azon belül pedig, a hatodikat leszámítva, A–C altípusokba) sorolta. A nehéz balták 3 típusában az első kettő három altípust tartalmaz, az utolsó pedig egyet.

A harci kalapácsnak nevezett, valójában kétkarú fokosok három, a lándzsás balta, egy példánya ismert. A támadó fegyverzet darabjai közül utolsónak a X–XI. században feltűnt, különféle anyagból (csontból-szarvból, kőből és fémből) előállított buzogánytípusok és korbacsvégek (vagy ostorbuzogányok) 47 példányát tette elemzés tárgyául.

A III. fejezet a bizánci forrásokból is jól ismert védőfegyverekkel foglalkozik. A nagy mennyiségben rendelkezésre álló, a támadó fegyverzethez tartozó leletanyaggal ellentétben a védőfegyverzet (pajzsok, sisakok és páncélzat) fennmaradt darabjainak száma csekély: két pajzs-fogógomb, illetve egy sisak ismert; páncélzat darabjai 24 lelőhelyről kerültek elő.

Az utolsó elemző fejezet, a IV., a lószerszámokkal foglalkozik. 36 lelőhelyről kerültek elő nyereg-résznek tartott csont- vagy fémdarabok. Az egyik legfontosabb lovas tartozék, a kengyel elemzésekor 53 példányt dolgozott fel, és 8 típusba, ezen belül pedig több altípusba sorolta a VIII–XI. századra datálható kengyelpéldányokat.

A harmadik kategória a sarkantyúk. 36 példány került elemzésre, 8 csoportba sorolta őket.

Egyértelmű, hogy Yotov rendkívül következetes, az egyes vizsgált példányokat fő formai jellegzetességeik alapján csoportosító módszerének követése, X–XI. századdal foglalkozó, honfoglalás kori Kárpát-medencei

régészet számára is megfontolásra érdemesnek tűnik.

A leletanyag elemzését nagyon kimerítő következtetések követik. Yotov hangsúlyozza: a „hagyomány” és „nemzetközi hatás” problematikája a kora-középkori bolgár fegyverzet tekintetében folyamatos vita tárgya volt és maradt. A legtöbb esetben az illető tárgyról nem is állapítható meg hogy kereskedelmi darabról, avagy helyben készített, esetleg, a fegyverek esetében, idegen hadseregtől megszerzett darabról van-e szó. Ezért nagyon óvatosan, körültekintően kell kezelni ezeket a leleteket.

A 183. oldalon, Balkán-térképre vetítve, a különböző tárgykategóriák származási helyét, illetve provenienciáját illusztrálja roppant szemléltető módon. Három lehetséges irányt és hét kulturális közeget különböztet meg: 1. Bizánc (VII–XI. század); 2. Kelet-Európa: 2.a. korai bolgárok (VII. század), 2.b. magyarok (IX. század), 2.c. késői nomádok (besenyők) (X–XI. század), 2.d. varég-normannok (IX–XI. század); 3. Kárpát-medence: 3.a. avarok (VII–IX. század), 3.b. magyarok (X–XI. század).

Yotov művében nagyon szemléletesé válik az eddig magyar eredetűnek tartott szablya masszív Al-Duna menti jelenléte. Konkrét információink eddig is voltak szablyás sírokról Bulgária és a Havasalföld területéről is, azonban ilyen mennyiségről elképzelésünk sem volt. Megemlítjük Platnești-299. sz. szablyás, részleges lovastemetkezést tartalmazó sírját, avagy a Bukarest–Tei-tó mellett feltárt szablyás, fokosbaltás lovastemetkezést. Ilyen konkrét információk birtokában feltehető a kérdés, hogy vajon nem varég mintára, bizánci vagy bolgár hadsereghez szerződött magyar harcosokkal állunk-e szemben az Al-Duna vidékén?

A Kárpát-medencei 140-nel szemben csekélynek tűnhet a kb. 36 példány, ez azonban főleg annak tulajdonítható, hogy a Bolgár Birodalomban nagyon ritkának számít a fegyveres temetkezés, e szablyák pedig főleg szórvány- vagy telep-leletek. Egyértelművé vált viszont (mivel szablyát csak a könnyűlovasság használt), hogy jelentős számú könnyűlovasságot feltételezhetünk az Al-Duna vidékén, amelynek akár nomád eredete sem zárható ki. A szablyákkal kapcsolatban Yotov mindazonáltal szükségesnek tartja megjegyezni: „The known whole sabres and parts for them are definitely connected to tradition in the Bulgarian army, but it's apt to draw attent-

ion to the fact, that the closest parallels are among the Hungarian artifacts from the time of their migration from the Eurasian steppes to the middle Danube". Egy-egy hasonló, palmettás díszítésű darab (pl. függesző fül) pedig majdnem részletekbe menően hasonlít a Kárpát-medencei példányokhoz. Nem kizárható azonos eredetük, ez azonban az etnikai elemzésekhez nem nyújt semmilyen bázist. Yotov nagyon egyértelműen elhatárolódik a tárgy = etnikum típusú felfogástól, aminek egyértelmű tanúbizonyságát is adja a 10., 203. és 211. oldalon.

A kölcsönhatás ugyanakkor fordítva is létezett: egyes Kárpát-medencében előkerült leletek esetében sikerült al-dunai hatást is kimutatni. Az Erdélyi-medencei Ecelről előkerült lándzsás hegyű harci kalapács párhuzamai Yotov munkájában Preszlavckóból, illetve egy ismeretlen bulgáriai lelőhelyről ismertek, melyeket a szerző romániai (Bukarest-Văcărești, Dragoslaveni, Radovanu) leletanyag segítségével a X. századtól keltez. Úgy tűnik, az Erdélyi-medencébe dél felől érkezett ez a fegyvertípus (a Kárpát-medence más területein nem ismert).

Yotov munkája fő nehézségének a rendelkezésre álló leletanyag jellege bizonyult, és pedig azért, mert nagy része nem zárt régészeti objektumból származik (temetőre, illetve ennek kisebb egységére, sírra gondolunk), hanem szórványlelet, település- és várásztás eredménye. Éppen ezért a datálása is jóval bizonytalanabb, mintha temetőanyagot dolgozott volna fel, hiszen köztudott hogy a sírokat, illetve a temetőket a mellékletek, illetve térbeli időrendi párhuzamaik segítségével sokkal, nagyobb biztonsággal keltezzük. Ezért is sajnálatos, hogy Yotov nem készített statisztikát leletanyagának származási jellegét illetően. Ha például meg szeretnénk tudni, hogy hány

szórvány, vagy temetőlelet áll a rendelkezésre, akkor a nagyon komplex és gondosan megszerkesztett leletanyag táblázatát kell végigkövetnünk. Ez jelentős módszertani hibának értékelhető.

Yotov szintézise révén képet kaptunk az Al-Duna vidékének déli területein előkerült VII–XI. századi fegyverzetéről és lószerszámokról. Csak remélhetjük, hogy a bukaresti román kollégák hasonló művel rukkolnak elő az Al-Duna északi részéhez sorolható Havasalföldről, illetve a jelenleg Romániához tartozó Dobrudzsa területéről (szükséges megemlítenünk hogy az utóbbi években jelentős számú, zárt objektumból származó szablya, kard, nyílcsúcs mellékletű sírt tártak fel a Duna északi partján fekvő Platonești-ben).

Yotov műve alapján számos beidegződött koncepciókat szükséges újragondolnunk a VII–XI. századi fegyvertörténettel kapcsolatban, és ennek a műnek a fényében végképp fel kellene adnunk a tárgy = etnikum típusú gondolkodásmódunkat. Komplex elemzési módja, az egész Kelet-Közép-Európára kiterjedő és kitekintő jellege, nagy mennyiségű régészeti leletközlése, és nem utolsósorban a rengeteg és elgondolkodtató Kárpát-medencei párhuzam a 2004-es év nagyon fontos régészeti és hadtörténeti munkájává avatja a bolgár régész művét.

Rá kell jönnünk, hogy a lokális elemek mellett fegyvertörténeti és hadászati szempontból legalább annyira fontos az egymást befolyásoló különböző, kisebb-nagyobb kulturális közegek kölcsönhatása, illetve, hogy a mi történelmünk sem (csak) Kárpát-medencei regionalitásban zajlott, hanem jóval szélesebb földrajzi spektrumban, amelyet örövendetesen egyre többen és egyre többször neveznek Kelet-Közép-Európának.

Gáll Ervin